

سفرنامه، ناصر خسرو

سفرنامه؛ کتابی از ناصر خسرو قبادیانی (394-481 ق) در شرح مسافرت هفت ساله وی (از 437 تا 444) به آسیای صغیر و شامات و مصر و عربستان. این اثر که به نثری بسیار خلاصه، ساده و بی آرایش و روان و دل انگیز نوشته شده ظاهراً نخستین کتاب ناصر خسرو به نثر است که پس از پایان سفر از یادداشت های روزانه خود تنظیم کرده است. برخی قراین حکایت از آن دارند که این سفرنامه خلاصه ای از یک متن اصلی است که اینک در دست نیست. گویا ناصر خسرو وقایع سفر خود را بسیار مفصل نوشته و از روی آن نوشته ها سفرنامه اش را بصورت خلاصه و چکیده نگارش کرده است. چنانکه در زندگینامه ناصر خسرو آمده است وی در پی خوابی که در جوزجان دید، آهنگ سفر حج کرد (6 جمادی الاخری 437) و نخست از راه شیرغان، ده باریاب، سمنگان، طالقان و مرورود به مرو بازگشت و از کار دیوانی کناره گرفت و در 23 شعبان همان سال سفرش را به همراه برادر کهنترش و یک غلام هندی آغاز کرد و از قسمت های شمالی و غربی ایران به شهرهای ارمنستان، آسیای صغیر، حلب، طرابلس، شام، فلسطین، مصر - که نزدیک سه سال در آنجا ماند - قیروان (تونس)، نوبه، سودان و عربستان رفت و در این مدت چهار بار حج گزارد و در حج آخر از راه طائف و یمن و لحسا به بصره رسید (443) و سپس از ارجان به اصفهان شتافت (444) و در جمادی الاخر همان سال به بلخ بازگشت.

سفرنامه که دستاورد سفر 7 ساله است و حاوی اطلاعات دقیق و گرانبهای جغرافیایی و تاریخی و بیان عادات و آداب مردم ممالک و نواحی گوناگون است. ناصر خسرو در تنظیم و نگارش سفرنامه رعایت صداقت، امانت و بی طرفی را کرده و همچون مهندسی دقیق و معماری کار دیده و با تجربه و دانشمندی آگاه به دانش اقتصاد و جامعه شناسی در اوضاع و احوال شهرها و مساحت ها و مسافت ها و نحوه ساختمان ها و بناهای تاریخی و اوضاع جغرافیایی و شهرسازی و شیوه گذاردن زندگی مردم و میزان محصول و تجارت و اقتصاد سخت دقیق شده و نکته های باریک را از نظر دور نداشته است.

مطلب همه جا با جمله های کوتاه و دلنشین و توصیف های کامل بیان شده است. سفرنامه سرشار از واژه های زیبای فارسی است که بیشتر آنها تا به امروز رواج دارند. شیوه نثر این کتاب، ترکیبی است از نثر دوره غزنوی و نثرهای دوره های بعد و آن را باید از سرمشق های گرانبهای ساده نویسی و ایجاز شمرد.

ناصر خسرو بیشتر از 5 سال از هفت سال سفر خود را در سرزمین های عرب گذرانده است و توصیف او از سرزمین و مردم عرب بهترین و قدیمی ترین توصیف جغرافیایی و گزارش خبری میدانی و مشاهداتی است. سفرنامه‌ی دربردارنده‌ی یادداشت‌های مشاهدات میدانی و گاه روزانه‌ی سفر هفت ساله‌ی او از ۴۳۷ تا ۴۴۴ ق. به ایران، آسیای صغیر، شامات، عربستان و مصر است. وی همه‌ی دیده‌های خود از اوضاع و احوال شهرها و دستاوردهای سفرش را جمع آوری و سپس در این کتاب به اختصار آورده است. سفرنامه‌ی ناصر خسرو از نظر تاریخی، جغرافیایی، جامعه‌شناختی و زبان‌شناختی اهمیت فراوان دارد. خود او گوید.

برخاستم از جای و سفر پیش گرفتم نه از خانه ام یاد آمد و نه از گلشن و منظر

از سنگ بسی ساخته ام بستر و بالین وز ابر بسی ساخته ام خیمه و چادر

گاهی به زمینی که در او آب چو مرمر گاهی به جهانی که در او خاک چو اخگر

گه دریا گه بالا گه رفتن بی راه گه کوه و گهی ریگ و گهی جوی

گهی جو بنده و پورسنده همی رفتم از این شهر بدان شهر جوینده همی گشتم از این بحر بدان بحر

سفرنامه ناصر خسرو، به جهت دربرداشتن اطلاعاتی چون آداب و رسوم و سنت های و مذاهب ملت ها، رخدادهای تاریخی، باورهای سیاستمداران و روابط سیاسی و اقتصادی دولت ها؛ در میان انواع ادبی، جایگاهی ممتاز دارد. از سویی دیگر کیفیت بالایی وصف، میزان دقت و اسلوب داستانی ساده و روان در برخی سفرنامه ها موجب شده است تا این گونه نوشته ها به عنوان يك فن ادبی مستقل با عنوان ادبیات سفرنامه ای، مطرح و جزئی از ادبیات داستانی به شمار رود. سفرنامه های ناصر خسرو (قرن 5ه) و ابن بطوطه (قرن 8ه)، از جمله بهترین این گونه آثار در ادبیات قدیم فارسی و عربی محسوب می شوند. در سفرنامه ناصر خسرو مسائل جغرافیایی و توصیف ظاهری شهرها و مکان های ویژه بیش از دیگر امور، برجستگی دارد. نثر آن نیز ساده و روان است و با رعایت کوتاه نویسی، به توصیف امور جزئی نیز پرداخته است. سفرنامه ابن بطوطه نیز آینه ای از آداب و آیین ها، وضعیت اقتصادی، اجتماعی و سیاسی سرزمین های گوناگون، به ویژه سرزمین های اسلامی است. توصیفات وی نیز در قالب نثر روان و محاوره گونه، بیان شده است. بهره گیری از اصطلاحات مختلف اداری، بازرگانی، کشاورزی و... نیز از خصوصیات سبک وی محسوب می شود. این ویژگی ها، سفرنامه های ناصر خسرو و ابن بطوطه را در زمره بهترین سفرنامه های ادبیات فارسی و عربی جای داده است.

سفرنامه به زبان های مختلف برگردانیده شده است از جمله به فرانسوی (شارل شفر، پاریس 1881 م)، روسی (برنلس، لنینگراد 1933 م)، اردو (محمد ثروت الله، 1937 م)؛ سپس به کوشش خواجه الطاف حسین حالی با مقدمه ای بسیار مفصل از او در سرگذشت ناصر خسرو در 1882 م در دهلی، عبدالرزاق کانی پور؛ دهلی 1941 م)، به عربی (یحیی الخشناب، 1945 م)، به ترکی (عبدالوهاب طرزی، استانبول 1950 م)، انگلیسی (تاکسون ویلر، نیویورک 1985 م) و آلمانی (فون ملزر، اتریش 1993

به کوشش محمود غنی زاده سلماسی در 1341 ق در برلین و به کوشش محمد دبیر سیاقی در 1335 ش در تهران به چاپ رسیده است.

تحقیق ماللهند، ابوریحان بیرونی

کتابی به گونه دائرة المعارف در هند شناسی در قرن پنجم هجری قمری و به زبان عربی است. نام کامل آن «البیرونی فی تحقیق ماللهند من مقوله مقبوله فی العقل او مزدوله» می باشد و به کتاب «الهند» مشهور است. نویسنده آن "ابوریحان بیرونی" دانشمند بزرگ ایرانی است. کتاب، با موضوعاتی درباره عقاید دینی، آراء فلسفی، ادبیات، تقویم، نجوم، جغرافیا و آداب و رسوم هند، و عمدتاً نه منحصر، راجع به مردم هندوستان است. از لحاظ تاریخی، اولین کتابی است که شرح علمی، عینی و کامل یک فرهنگ را نشان داده و از جنبه تاریخ ادیان نیز اهمیت دارد. البته در لابلای گزارشهای نویسنده، اطلاعاتی از تاریخ سیاسی هند نیز می توان پیدا کرد.

ابوریحان محمد بن احمد بیرونی خوارزمی دانشمند مشهور و پراوازه ایرانی، در سال 362 هـ ق در بیرون شهر کاث که آل که در آن زمان پایتخت خوارزمشاهیان در اصطلاح امروز یعنی در حومه و خارج شهر کاث پایتخت شهر خوارزم عراق بود، دنیا آمد. از دوره اولیه زندگی او و خانواده اش و نیاکانش اطلاعی در دست نیست، ولی قدر مسلم اینکه 25 سال اولیه زندگی را در خوارزم گذراند و در این مدت، علوم مختلف از قبیل فقه، کلام، صرف و نحو، جغرافیا، معدن شناسی، ریاضیات، ستاره شناسی و پزشکی و غیره را آموخت. تحقیق های پیشرفته ای انجام و آثار بسیاری در زمینه مرکزی های گوناگون نوشت که به نقل تاریخ، به 180 کتاب رسید. ابوریحان به زبانهای باستانی و زبانهای بومی آسیای ترجیح داد. او از زادگاهش بود، برای نگارش به زبان فارسی آشنا بود و زبان عربی را که زبان علمی جهان اسلام برخوردار شد. ظاهراً 7 سال هم به عنوان "منصور دوم پسر نوح دوم" رفت و آنجا از حمایت پادشاه سامانی به بخارا ندیم و مشاور مورد اعتماد و حتی برای اجرای مأموریتهای سیاسی حساس، در خدمت خوارزمشاه ابوالعباس مأمون بن برای مأمون اتمام حجتی فرستاد تا همه دانشمندان برجسته را بود که از طرف دیگر، سلطان محمود غزنوی مأمون بفرستد. از این رو "بیرونی" به غزنه رفت و در خدمت سلطان محمود غزنوی در آمد. وی بقیه عمرش را که به غزنه و جانشینان آنها بود و در تاریخ نامعلومی بعد از باید بیشتر از سه دهه باشد، در نزد محمود، مسعود و مودود غزنوی معاصر و با او مکاتبه و مباحثه هایی هشتاد سالگی و بعد از سال 442 هـ ق، در غزنه از دنیا رفت. بیرونی با ابن سینا داشته

است.

این کتاب، مهمترین اثر ابوریحان بیرونی در هند شناسی است؛ شامل یک مقدمه و 80 باب است. مقدمه شامل موضوعاتی از جمله: 1- شرحی در اهمیت درستی اخبار 2- علل پیدایش روایات غلط 3- نقد آراء مسلمانان درباره ادیان دیگر 4- ابوالعباس ایرانشهری، فیلسوف قرن 3 و 4 هـ ق) درباره ادیان هندی، 5- انگیزه تألیف کتاب) تحقیقات و آراء باب اول: مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم و معارف هند، نویسنده علت های عقب ماندن مسلمانان از حکمت و دانشهای «هندوان» و مبانی افکار و عقاید و آداب آنها سخن گفته است بابهای دوم تا سیزدهم: شامل موضوعات دین و فلسفه هندی و مسائل مربوط به آن. بحث از ذات خدا، وحدت موجودات، تناسخ و چگونگی و غایت آن، احوال بعد از مرگ، طبقات چهارگانه جامعه هندویی و حدود و وظایف و خصوصیات هر طبقه و...

بابهای 14 تا 62: راجع به علوم هندی، اعم از مسائل جهان شناختی و جغرافیائی و موضوعات مربوط به تاریخ و تقویم و مقیاسها بابهای 63 تا 72: راجع به آداب و رسوم چهار طبقه هندویی و موضوعاتی از قبیل زیارت، ازدواج، صدقه دادن، خوراکی ها، اعیاد و ایام مقدس آنها، و پاره ای از اصول شرعی و فقهی و اجتماعی مردم هند بابهای 78 تا 80: مباحثی درباره نجوم هندی بیشتر این ابواب دارای مقدمه کوتاهی درباره کلیات مطالب است. هر باب 3 بخش را شامل می شود. بخش اول، طرح و مسئله، بخش دوم، آراء هندیان درباره آن مسئله و اقوال مختلف، بخش سوم، مقایسه موضوعات ناآشنا با آراء یونانیان موضوعات مشابه...

نویسنده، این اثرش را در طول یک دوره 5 ماهه در «غزنه» نوشت. نویسنده در بررسی و معرفی علوم و معارف هندی، تلاش زیادی کرده که آثار او در این زمینه بیشتر از 27 اثر است. وی در موارد مختلف، از کتابهای دینی و فلسفی و موضوعات و مطالبی گاه مفصل، آورده است «بهگود گیتا» و «یوگه سوتره» نجومی هندوان مثل کتاب «تحقیق مالهند» به زبانهای آلمانی، روسی، هندی، اردو، مالایایی و بنگالی ترجمه شده است. سال 1304 شمسی ترجمه و با عنوان «کتاب الهند» منتشر شد. سال 1337 به انگلیسی «زاخاو» برابر با 1925 میلادی، با تصحیح و مقدمه چاپ شده است. دو بخش اول و بخش های دیگری از آن به زبان شمسی برابر با 1958 میلادی با تصحیح درحیدرآباد فارسی ترجمه شده است.

•
رحله این بطوطه، این بطوطه

.....